

Data-sectie

Vier jaar partijbeelden: veranderingen of niet?

Fred Bronner, Robert de Hoog

1. Inleiding

In het kader van een langlopend onderzoek naar een model voor individueel politiek keuzegedrag (zie Bronner, De Hoog, 1978), hebben wij gedurende een vijftal jaren data verzameld die betrekking hebben op het beeld dat kiezers van partijen bezitten. Het voornoemde model bevat een drietal componenten die elk afzonderlijk over een bepaalde periode kunnen variëren, deze zijn:

- a) het beeld dat kiezers van politieke partijen hebben, in het bijzonder de positie die zij aan een partij toekennen op voor hun keuze relevante kenmerken
- b) het ideaalbeeld dat kiezers hebben van wat een goede partij zou zijn, anders gezegd de ideaalpunten op de onder a) geïntroduceerde kenmerken
- c) het relatieve gewicht dat zij aan elk van de kenmerken toekennen bij het afwegen van de voor- en nadelen van de specifieke partijen.

Zowel in het licht van ons specifieke model, maar ook gezien tegen de achtergrond van het belang van partijbeelden voor partijen zelf, lijkt het interessant om na te gaan of op de onderhavige drie punten gedurende een periode waarin de politiek in Nederland zeker niet rimpelloos heeft voortgekegeld, veranderingen zijn opgetreden. Deze korte notitie is dan ook aan dit probleem gewijd. Eerst zullen wij in de volgende paragraaf aandacht besteden aan mogelijke veranderingen en de met de vaststelling daarvan verbonden methodologische problemen, waarna in de derde paragraaf de bevindingen gepresenteerd zullen worden.

2. Problemen en verwachtingen

Wanneer men veranderingen in de hiervoor genoemde drie punten zou konstateren, dan zijn er twee mogelijke verklaringen voor zo'n verandering:

-- het gevonden verschil is toevallig en te wijten aan een onbetrouwbaar meetinstrument, hetgeen impliceert dat er dus eigenlijk niets over verandering gezegd kan worden

-- het gevonden verschil is verbonden aan de beweging die heeft plaatsgevonden aan de aanbodzijde of vraagzijde van wat men wel de 'politieke markt' zou kunnen noemen.

Tenzij men dus weet dat men de beschikking heeft over een betrouwbaar instrument, is de vraag welke van de twee typen verklaringen de voorkeur verdient niet zonder meer te beantwoorden. Dit is in feite het eerste methodologische probleem, bij het vaststellen van bedoelde veranderingen.

Het tweede methodologische probleem heeft te maken met de manier waarop men veranderingen in de tijd bepaalt. In het kader van ons model is zoiets als een 'partijbeeld' altijd het partijbeeld van een individu, hetgeen eveneens geldt voor ideaalpunten en gewichten. Dit impliceert dat wanneer men over veranderingen praat, men daarmee bedoelt: veranderingen op het nivo van het individu. Dergelijke veranderingen zijn echter alleen maar vast te stellen met behulp van een panel-onderzoek*), waarbij hetzelfde individu op meerdere tijdstippen ondervraagd wordt. Williams et.al. (1976), die de voorspellende kracht van een drietal keuzemodellen met betrekking tot 'presidential primaries' bestuderen, merken hierover op:

'A panel study would be particularly interesting in this regard, since it would enable the most definitive examination of the internal workings of each model. For example, the manner in which voters evaluate and incorporate information pertaining to current developments in the campaign, foreign policy, the economy etc., could be more clearly explored if several measures were taken on each respondent over an extended period of time' (Williams et.al. blz. 46).

* Er is momenteel in Nederland nogal wat discussie over hoe veranderingen op het spoor te komen. Met name voor wat betreft de voor- en nadelen van het starten van een 'overheidspanel' (zie o.a. Slootman, 1977). Een dergelijk panel zou kunnen functioneren op een manier die vergelijkbaar is met de reeds vele jaren bestaande konsumentenpanels in het marktonderzoek. Deze hebben voor commerciële bedrijven kennelijk veel waarde voor het traceren van veranderingen.

Het door ons uitgevoerde onderzoek is geen panelonderzoek, maar bestaat uit een reeks onafhankelijke steekproeven op verschillende tijdstippen. Dit wil zeggen dat er dus géén individuele veranderingen gekonstateerd kunnen worden, maar slechts veranderingen over verschillende steekproeven met verschillende individuen. Genoemde twee problemen, betrouwbaarheid van het meetinstrument en geen herhaalde metingen bij hetzelfde individu kunnen 'opgelost' worden door twee veronderstellingen in te voeren: dat de instrumenten wél betrouwbaar zijn én dat de individuen in de verschillende steekproeven vervangbaar door elkaar zijn. Deze twee veronderstellingen geven ons de mogelijkheid om wat verwachtingen te formuleren over inhoudelijke aspecten van veranderingen.

Als mogelijke inhoudelijke verklaring van veranderingen hebben wij al genoemd wijzigingen in de vraag- en aanbodzijde van de politieke markt. Voor wat betreft de aanbodzijde kan men dan denken aan het oprichten van nieuwe partijen, het samengaan van bestaande partijen (bijvoorbeeld het federatieve verband van KVP, ARP en CHU), heroriëntatie van partijen, nieuwe partijprogramma's e.d. Veranderingen in deze sfeer zouden hun weerslag kunnen vinden in het beeld dat de kiezer van de partijen heeft, en als zodanig in de posities van partijen op de kenmerken.

Aan de vraagzijde zijn er wellicht sociale en kulturele veranderingen bij de kiezers opgetreden. Zo blijkt o.a. uit het onderzoek van Becker, Middendorp en Nauta (1978) dat zich in de laatste jaren konservatieve en 'rechtse' tendensen bij de bevolking voordoen zoals een verminderde behoefte aan meer inspraak, een zich niet verder ontplooiend gelijkheidsstreven, minder enthousiasme voor overheidsvoorzieningen, bezuinigingen op onderwijs, subsidies aan kunst en crèches en een voorkeur voor een minder militante rol van de vakbeweging (zie ook Middendorp, 1979). Dit zou zich kunnen manifesteren in verschuivingen van ideaalpunten op de verschillende kenmerken (bijvoorbeeld het ideaalpunt op een kenmerk als 'meer medezeggenschap voor de werknemers in de bedrijven' zou kunnen verschuiven van 'mee eens' naar 'mee oneens'). Ook het belang dat men bij de partijkeuze aan be-

TABEL I: Partijposities op de kenmerken over de tijd

	links')			godsdienstig			machtig			betrouw- baar			verdraag- zaam			mede-zeg- genschap			abor- tus		
	'68	'74	'78	'74	'76	'78	'74	'76	'78	'74	'76	'78	'74	'76	'78	'76	'78	'78	'76	'78	'78
- P.v.d.A.	5.3	5.7	5.9	2.4	2.0	2.2	5.3	6.1	5.6	4.4	4.4	4.4	4.5	3.7		6.0	6.0		6.0	6.0	6.6
- C.D.A.(')	2.4	2.9	2.7	5.7	5.7	5.8	4.6	4.2	5.7	4.4	4.2	4.2	5.0	4.2		3.9	4.1		3.9	4.1	1.8
- V.V.D.	3.3	2.5	2.2	2.5	2.6	3.1	4.7	4.8	4.8	4.1	4.1	4.1	3.8	4.0		2.8	2.9		2.8	2.9	4.5
- C.P.N.	6.5	6.5	6.6	1.3	1.4	1.3	2.5	2.1	1.7	3.0	2.5	2.5	2.7	2.2		6.0	5.8		6.0	5.8	6.0
- BP	4.1	3.1	2.6	3.7	3.3	3.8	2.0	1.6	1.4	3.4	2.7	3.4	2.8	2.8		3.5	3.1		3.5	3.1	2.2
- D'66	4.7	4.9	4.8	-	2.2	2.9	2.6	3.1		4.3			4.4	5.0		5.0	5.0		5.0	5.0	5.6
Ideale partij		4.1		3.8	3.7		5.6	5.8		6.7			6.0	4.8		5.1	5.0		4.8	5.1	5.0
Gewicht('))		5.4		3.6	3.8		5.1	5.0		6.5			6.5	5.2		5.4	5.4		5.2	5.4	5.4

'') De richting van de kenmerken (7-puntsschalen; minimum = 1, maximum = 7)

Links: hoge score is links

Godsdienstig: hoge score is godsdienstig

Machtig: hoge score is machtig

Betrouwbaar: hoge score is betrouwbaar

Verdraagzaam: hoge score is verdraagzaam

Medezeggenschap: hoge score is voor meer medezeggenschap van werknemers

abortus: hoge score is elke vrouw moet zelf beslissen.

(') Ter vergelijking zijn voor '68, '74 en '76 de scores van de KVP opgenomen.

(')) 7-puntsschaal: hoge score is groot belang aan toegekend.

paalde kenmerken hecht, zou op grond hiervan verschuiven (bijv. meer gewicht aan consensus-achtige kenmerken zoals 'verdraagzaam' en 'betrouwbaar'). In hoeverre dergelijke veranderingen zich voorgedaan hebben, zal in de volgende paragraaf onderzocht worden.

3. Bevindingen

Bij het onderzoek naar veranderingen zijn de volgende onderzoeken gebruikt:

- 1968: een door Stapel (zie Stapel, 1968) gehouden onderzoek naar de plaatsing van 11 partijen op het links-rechts kenmerk.
(n=461, landelijk aselekt)
- 1974: plaatsing van 14 partijen op het links-rechts kenmerk.
(n=600, landelijk quota)
- 1974: twee schriftelijke enquêtes: in het ene onderzoek werden 5 partijen met 12 adjectieven verbonden; in het andere onderzoek met 13 strijdpunten.
(beide onderzoeken n=100, aselekt uit landelijke quota-steekproef)
- 1976: 14 partijen op 4 kenmerken geplaatst
(n=310, landelijk, quota)
- 1978: 6 partijen op 7 kenmerken geplaatst
(n=300, landelijk, quota)

Als uitgangspunt is de meting 1978 gebruikt. Dat wil zeggen dat alléén de resultaten voor de 6 partijen die in 1978 opgenomen zijn zijn weergegeven: PvdA, CDA, VVD, CPN, BP, D'66. Verder zijn ook alleen de in 1978 opgenomen kenmerken gepresenteerd: godsdienstig, machtig, standpunt ten aanzien van abortus, medezeggenschap, betrouwbaar, verdraagzaam en links. Om te beginnen zijn de respondenten die een bepaalde partij niet op een kenmerk kunnen plaatsen voor deze berekening uitgesloten. Deze non-respons is in 1978 per kenmerk gemiddeld over de 6 partijen:

- godsdienstig	6%
- machtig	3%
- medezeggenschap	14%
- betrouwbaar	7%
- verdraagzaam	8%
- links	6%
- abortus	14%

Uitschieters zijn: Boerenpartij op medezeggenschap (25%), CPN op abortus (31%).

Deze non-respons percentages verschillen vrijwel niet van die uit 1974 en 1976. Wel is er een aanzienlijk verschil met de links-rechts plaatsing uit 1968, toen was de gemiddelde non-respons 19%, nu is deze 6%. Het kenmerk links-rechts leverde in 1974 een gemiddelde non-respons van 5% op, zodat gekonkludeerd kan worden dat vooral in de periode 1968-1974 meer mensen partij-beelden ontwikkeld hebben. Dit zou men kunnen zien als een element van toegenomen politiek bewustzijn.

Het partijbeeld van de 6 genoemde partijen met betrekking tot de 7 genoemde kenmerken staat in tabel I (alleen gemiddelden zijn weergegeven). Daarnaast is de gemiddelde positie van de ideale partij weergegeven, alsmede het gemiddeld gewicht dat aan de verschillende kenmerken wordt toegekend.

Op grond van tabel I kunnen wij de volgende punten naar voren halen:

- Partijbeeld: Wanneer een verschuiving $\geq .5$ als een opmerkelijke wordt omschreven, blijkt het volgende:
- Tussen 1968 en 1978 is de PvdA naar links opgeschoven, terwijl de VVD naar rechts is gegaan. Kennelijk is er sprake geweest van een toenemende polarisatie op het links-rechts kenmerk.
 - D'66 wordt in 1978 als godsdienstiger gezien dan in 1976. Dit geldt in wat mindere mate ook voor de VVD.
 - De PvdA stond in 1976 in de ogen van de kiezer op het toppunt van zijn macht en werd in

1974 en 1978 als duidelijk minder machtig gezien. Deze toename in gepercipieerde machtigheid in de periode 1974-1976 kan verklaard worden door het in die jaren op gang komen van het kabinet Den Uyl. De neergang in machtigheid in 1978 vloeit voort uit het feit dat de PvdA geen deel meer uitmaakt van de regering.

- Bij het CDA zien we dat deze sinds het kabinet Van Agt als duidelijk machtiger wordt gezien dan tijdens het kabinet Den Uyl, het verschil tussen 1976 en 1978 is wel heel groot (loopt op van 4.2 naar 5.7). Daarbij moet men zich wel realiseren dat de cijfers voor 1976 die van de KVP zijn. Er zouden dus twee verklaringen kunnen zijn voor deze spectaculaire verschuiving: enerzijds het federatie-effekt ('een-dracht maakt macht') anderzijds het Van Agt-effekt die als minister-president en als onderhandelaar tijdens de kabinetsformatie machtiger bleek dan menigeen had gedacht.
- Opvallend is dat de PvdA buiten de regering als even machtig wordt gezien als het CDA binnen de regering, althans in 1978. Het lijkt de vraag te zijn of dit bijvoorbeeld ook nog in 1980 zou gelden. Denkbaar is dat inmiddels - gaande de rit van het kabinet Van Agt - een patroon is ontstaan dat wijst op een machtigere CDA en VVD.
- Hoewel D'66 gelijk met de PvdA buiten het kabinet Van Agt viel, is er toch sprake van een toenemende machtigheid. Het lijkt dat hierbij met name de spectaculaire electorale 'come back' van D'66 een rol speelt. Aangezien ook nu D'66 nog steeds groeit, zou het interessant zijn om na te gaan of de trend uit tabel I zich voortzet.
- De Boerenpartij wordt in toenemende mate als rechtser, onbetrouwbaarder, onverdraagzamer en

minder machtig gezien. Vooral de ruk naar rechts van de Boerenpartij is in de ogen van de kiezers enorm groot (van 4.1 in 1968 naar 2.6 in 1978). Afnemende betrouwbaarheid en verdraagzaamheid zien we trouwens óók bij de perceptie van de CPN.

- . Er is in 1978 een toenemende onverdraagzaamheid bij de PvdA en het CDA te konstaten. Blijkbaar heeft het mislukken van een nieuw kabinet Den Uyl beide partijen in de ogen van de kiezers onverdraagzamer gemaakt.
- . Opvallend is de tamelijk grote stabiliteit van de partijbeelden op de kenmerken godsdienstig en medezeggenschap. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat deze beide aspecten meer fundamentele 'cleavages' in de bevolking representeren die door partijen als het ware zijn 'geïnternaliseerd' en daardoor tot tamelijk vaste standpunten hebben geleid. Wat echter ook mogelijk is dat gedurende de onderzochte periode juist op deze punten door de partijen niet zoveel actie is gevoerd om zich duidelijk te profileren. Dit laatste is volgens ons wat minder waarschijnlijk gezien de nogal uitgebreide discussies die hebben plaatsgevonden over de evangelische grondslag van het CDA en bijvoorbeeld de wet op de ondernemingsraden.

Ideale partij: De gemiddelde ideale partij bleek in de periode 1976-1978 vrijwel niet te veranderen. Wat echter wel opvalt is dat de gemiddelde ideale partij veel betrouwbaarder en verdraagzamer is dan welke bestaande partij dan ook. Hieruit zou men de conclusie kunnen trekken dat de kiezer over het algemeen nogal cynisch staat tegenover de partijen. Elders (zie Bronner, de Hoog, 1979) hebben wij echter aangetoond dat kiezers de partij waarop ze stemmen als zeer betrouwbaar en verdraagzaam beschouwen, ter-

wijl zij de partijen waarop zij niet stemmen als onbetrouwbaar en onverdraagzaam zien. Wanneer men nu de partijposities over alle kiezers op deze kenmerken 'middelt', dan zullen de grotere partijen meestal in het midden van het kenmerk terechtkomen. Vergelijking met de gemiddelde ideale partij, wekt dan ten onrechte de indruk dat men cynisch staat tegenover alle partijen.

Gewichten: Ook de gewichten steken in de periode 1976-1978 nauwelijks aan veranderingen onderhevig.

Bij deze cijfers dient overigens wel opgemerkt dat het door de gevolgde "middeling" gaat om een "netto-beeld" of "totaal-beeld". Het is immers heel goed mogelijk dat ook onder de veronderstelling dat de individuen uit de steekproeven door elkaar vervangbaar zijn, elk individu wel iets veranderd is (zowel ten aanzien van partijbeeld, ideaalpunt en gewichten), maar dat het geheel hetzelfde is gebleven (de veranderingen compenseren elkaar). Dit geldt uiteraard niet voor die punten waarop wel verandering is opgetreden.

Gekonkludeerd kan worden dat veranderingen zich vooral in het partij-beeld voordoen en er gezien de verklaringen die gegeven konden worden, sterke aanwijzingen zijn dat deze niet aan de onbetrouwbaarheid van het meetinstrument te wijten zijn. Wat betreft de verwachtingen over verschuivingen van ideaal-punten en gewichten blijken deze niet bevestigd te worden.

Terzijde kan nog opgemerkt worden dat het met name in het kader van onze bevindingen over veranderende partijbeelden opvallend is dat politieke partijen zelf zo weinig doen om dit beeld te volgen en eventuele maatregelen hierop te nemen. Zij lijken alleen geïnteresseerd in veranderingen van

hun totale aanhang en niet zozeer in wat hun sterke en zwakke punten zijn of worden^{*}). Deze belangstelling staat in schrille tegenstelling tot de grote bedragen die commerciële bedrijven jaarlijks uitgeven om eventuele veranderingen in beeld te meten ("brand-image", "corporate-image"). Meer interesse voor dit type informatie kan misschien bijdragen aan het beter inspelen op de wensen en ideeën van de kiezer, ook als men wil blijven binnen het ideologiese kader van de partij.

^{*}) Deze onderzoeksoptiek van politieke partijen is des te onbegrijpelijker wanneer wij weten dat zij wel het belang van het beeld dat mensen van een partij hebben onderkennen (zie het verslag van een congres over marketing van politieke partijen, in: Adformatie 4/11/1976). Op dit congres werd o.a. gezegd: "het verkeerde beeld dat mensen hebben is vaak sterk vastgezet en het wordt actief gebruikt, vooral tegen je".

LITERATUUR

Becker, J.W., C.P. Middendorp, A.P.N. Nauta:

Culturele Veranderingen in Nederland.

In: R. v.d. Vlist en J. Jaspers (red): Sociale Psychologie in Nederland, Deel IV, (te verschijnen).

Bronner, A.E., R. de Hoog:

Politieke voorkeur: oordelen en beslissen.

Dissertatie, U.v.A. Amsterdam, 1978.

Bronner, A.E., R. de Hoog:

Keuzemodellen: kenmerken, combinatieregels en toetsingsproblemen. Paper gepresenteerd op het politico-logenetmaal, 10/11 mei, Amersfoort, 1979 (onder de titel 'Partijdigheid van partijbeelden' ter publikatie aangeboden aan Acta Politica).

Middendorp, C.P.:

Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland; Progressiviteit en Conservatisme in de jaren 60 en 70, Boom & Zn, Meppel, 1979.

Slootman, K.:

Een initiatief voor panel-onderzoek ten behoeve van overheden. In: MDN, 2, 1977, 104-116.

Stapel, J.:

Wie en wat staan waar tussen links en rechts.

In: Acta Politica, IV, 1, 1968, 32-40.

Williams, P.C. et. al.:

Voter decision making in a primary election: an evaluation of three models of choice. In: American Journal of Political Science, XX, 1, 1976, 37-45.